

monti i Miho Sorgo te dvije žene, Marija Giorgi Bona (Đurđević-Bunić) i Deša Bassegli Gozze, kojima je slao i knjige, dok su mu oni slali podatke o stanju u Dubrovniku i njegovu okružju, u skladu s novim inicijativama francuske vanjske politike, kako drži Muljačić. Fortis je imao namjeru objaviti dopunjeno francusko izdanje svoga *Putu u Dalmaciju*, s jednim novim poglavljem koje bi se ticalo Dubrovnika.

Život ovog neobičnog intelektualca i znanstvenika sagledava autor knjige u kontekstu povijesnih zbivanja koja odlično poznaje i tumači, a Fortis je živio u doista nemirnim i mijenama sklonim vremenima. Vidi ga kao izuzetnu osobnost, prirodoslovca i angažiranog društvenog djelatnika, ali prije svega kao dobronamjernog obavještavatelja Zapadne Europe o prilikama u hrvatskim zemljama i prijatelja Hrvata, čovjeka koji je inauguirao hrvatsko-talijanske kulturne sveze.

Muljačićeva knjiga očituje znanstvenu akribiju i donosi veliki broj usputnih činjenica i podataka neobično dragocjenih za rasvjetljavanje 18. stoljeća, poglavito razdoblja prosvjetiteljstva u nas. To nipošto ne opterećuje njegov pristup čitatelju koji, premda uključuje prije svega stručni interes i znanstvenu ozbiljnost, pruža čitateljski užitak i tzv. običnom čitatelju svojom čitkošću, asocijativnošću, duhovitim primjedbama.

Muljačić je prikazao Alberta Fortisa kao angažiranog znanstvenika, prirodoslovca, čovjeka koji trpi teškoće povijesnih previranja i svladava ih u nastojanju da da svoj doprinos napretku čovječanstva. U Fortisovoj ljubavi prema ljudima i krajevima koje je prolazio, istraživao i zavolio, u njegovu odnosu prema pučkom i nacionalnom, u njegovu istraživačkom i nemirnom duhu otvorenom prema novom i nespoznatom, prepoznajemo oznake novoga vremena koje je u Europi stvorilo i oblikovalo romantizam kao način razmišljanja i kao umjetnički pravac. I ovim svojim djelom Žarko Muljačić dao je snažan doprinos i poticaj historiografiji Dubrovnika.

Profesor Žarko Muljačić, već niz godina

član znamenite talijanske akademije *della Crusca*, koja potječe iz 1573. godine i njeguje čistoću jezika, izabran je nedavno za inozemnog člana i prestižne talijanske nacionalne akademije *dei Lincei*, koju su ustanovili prirodosnanstvenici 1603. godine, a danas gaji sve znanstvene struke. U velebnj dvorani palače ove akademije, u studenome 1996. godine, dodijeljena je profesoru Muljačiću diploma članstva ove ustanove, u koju su u ovom stoljeću od Hrvata bili pozvani samo akademici Grga Novak i prirodosnanstvenik Prelog, pokazujući i na taj način da je znanstveno djelo prof. dr. Žarka Muljačića poznato i štovano i izvan hrvatskih nacionalnih granica.

Slavica Stojan

**Ivo Perić**, *Dubrovačke teme XIX. stoljeća*. Zagreb: Mala knjižnica Matice hrvatske, Novi niz: kolo V, knjiga 32, 1997., 227 str.

U ovoj knjizi, u nizu Matičine Male knjižnice, sabrano je sedam radova dr. Iva Perića koji su tijekom proteklog desetljeća objavljeni u raznim časopisima, a tematski su vezani za događaje i osobe iz dubrovačke povijesti XIX. stoljeća.

U prvom članku *Dubrovnik i Dubrovčani u očima Ivana Kukuljevića Sakcinskog* Perić se osvrće na Kućuljevićeve rane kontakte s Dubrovčanima u Beču te na njegovu ulogu u promicanju dubrovačke književne baštine kao jednog od temeljnih segmenata kulturno-preporodnog djelovanja. Potom sustavno opisuje Kukuljevićeve veze s Dubrovnikom i njihovo značenje u kontekstu preporodnog razdoblja. Kao osnivač Društva za povjesnicu jugoslavensku, Kukuljević je pedesetih godina 19. stoljeća razvio raznorodnu aktivnost na popisivanju, prikupljanju i izdavanju arhivalija i rukopisnih djela. Opsežno gradivo i teški uvjeti putovanja i istraživanja spriječili su ga da za boravka u Dalmaciji 1854. posjeti i

Dubrovnik. Stoga je u rujnu 1856. organizirao posebno znanstveno putovanje u dubrovački i kotorski okrug. U Dubrovniku je boravio od 13. X. do 4. XI., a svoje je dojmove iznio 16 godina kasnije, u knjizi *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije* (Zagreb, 1873.). Ljepota grada i značenje njegove baštine općinili su Kukuljevića od prvog trenutka. Poslije temeljitog upoznavanja s gradskim spomenicima, zgradama i ustanovama, Kukuljević se posvetio sustavnom izučavanju arhivskog gradiva iz doba Republike i arhivalija i knjiga u bogatim samostanskim knjižnicama. Ističe slabe uvjete rada i općenito loše stanje starih dubrovačkih dokumenata, koji su se čuvali u Okružnom poglavarstvu i sudu, a dio je već bio uništen i odnesen u Beč i Zadar. Unatoč nestručno čuvanom arhivu, koji je bio smješten u različitim uredima, Kukuljević je izradio opsežnu klasifikaciju starih dubrovačkih dokumenata, naglasio važnost pojedinih serija i u prijepisima prikupio obilno gradivo za svoj budući historiografski rad. Za boravka u Gradu Kukuljević je bio u doticaju sa svim članovima preporodnog kruga dubrovačkih pisaca i intelektualaca: Matom Vodopićem, Antunom Roccijem, Markom Marinovićem, Nikom Arbanasom, Pacifikom Radeljevićem i drugima, čiji je rad već otprije poznao. Posebno se družio s ocem i sinom Kaznačić i braćom Nikom i Medom Pucić, koji su mu pomogli u upoznavanju Dubrovnika i okolice. Stvorivši plodne intelektualne veze u Gradu, Kukuljević je prosljedio u Kotor. Kasnija njegova korespondencija s Dubrovčanima je brojna i raznolika, tako da veze s Dubrovčanima i rad na izdavanju dubrovačke baštine ostaju važne i trajne sastavnice njegova djela.

U radu *Uloga Antuna Dropca u javnom životu Dubrovnika* Perić osvjetljava životni put i djelovanje ovog neopravdano zanemarenog dubrovačkog ljekarnika i prirodoslovca. Poslije studija farmacije u Padovi, Antun Drobac (1810.-1882.) je 1832. u Dubrovniku otvorio ljekarnu. Na temelju pučkih zapažanja, prvi je uočio i objasnio insekticidno djelovanje biljke buhač (osjenč), te potaknuo njegovu

proizvodnju koja se ubrzo proširila. Svoju stručnost potvrdio je i pripremom etera za narkozu, kada je kao pomoćnik dubrovačkog liječnika Nika Pinellija 1847. sudjelovao u prvoj operaciji uz primjenu anestezije eterom. Drobac se istaknuo i kao poslovni čovjek i brodovlasnik, uspješno ulažući u Dubrovačko pomorsko društvo, čiji je bio i osnivač 1869. Poslovni uspjesi osigurali su mu prestižno mjesto člana i predsjednika Trgovačko-obrtničke komore. Svoj ugled i autoritet Drobac je prenio i u političku djelatnost. Aktivan je bio kao član Narodne straže tijekom 1848/9., a od 1861. jedan od najuglednijih članova Narodne stranke. Pobjedom narodnjaka na općinskim izborima 1869. Drobac je, kao zamjenik Rafa Pucića, postao dubrovačkim donaćelnikom. Posebnu pozornost zavređuje Dropčeva kolekcionarska djelatnost. On je, naime, desetljećima s raznih strana prikupljao rude, minerale, kristale, školjke, ribe i druge preparirane životinje, pa je njegova zbirka prerasla u pravi prirodoslovni muzej. Svoju je zbirku nazvao Kabinet prirodopisa i prenio je u dominikanski samostan kako bi mogla koristiti učenicima i građanstvu. Godine 1871. općinsko je vijeće Dropčevu zbirku smjestilo u posebnu prostoriju općinske palače i proglasilo je Domorodnim muzejom. Sam je Drobac radio na sređivanju i proširivanju muzeja, pa se tako uvrstio i među osnivače muzejske struke.

Jedna od najzanimljivijih ličnosti dubrovačkog 19. stoljeća svakako je Niko Veliki Pucić (1820.-1883.), čije su intelektualne sposobnosti često hvaljene još za njegova života, no on se, za razliku od brata Meda, nije sustavno bavio ni literaturom ni znanostu, pa iza sebe nije ostavio pisanih djela. Njegova je pak uloga u političkom i javnom životu Dubrovnika nezaobilazna. Potomak stare vlasteoske obitelji, Pucić je obrazovanje stekao u Dubrovniku i Veneciji. Zbog vođenja obiteljskih posjeda nije otišao na studij, ali se nastavio svestrano obrazovati tijekom čitavog života. Prihvativši preporodne ideje već prije 1848., Pucić je prihvatio ideju ujedinjenja hrvatskih zemalja i kao narodnjak ostao joj

vjeran do kraja života. Tijekom pedesetih godina, u vrijeme neoapsolutizma, surađivao je s Ivanom Kukuljevićem. Već 1850. postao je član Društva za povjestnicu jugoslavensku, a usporedo je pratio sva politička i kulturna događanja u Zagrebu. Podatke o njegovim političkim uvjerenjima i stavovima Perić ponajviše crpi i iz korespondencije s Baldom Bogišićem, Franjom Račkim, J. J. Strossmayerom i Mihovилоm Pavlinovićem. Kao predstavnik narodnjačke struje, Pucića je 1861. dubrovačko Općinsko vijeće odaslalo u Beč, gdje se trebao založiti za što skorije sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i uvođenje hrvatskog jezika. Njegov je pokušaj bio neuspješan, jer su interesi Austrije nalagali daljnju izolaciju Dalmacije kojoj, međutim, nije mogao biti uskraćen pokrajinski sabor. Na povratku iz Beča, Pucić se u Zagrebu upoznao s vodećim narodnjacima na čelu sa Strossmayerom, koji je na njega ostavio najjači dojam. Te je godine Pucić, kao zastupnik Križevaca, kandidiran i izabran u Hrvatski sabor. Poslije raspuštanja Sabora nastavio je u Dubrovniku okupljati krug narodnjaka suprotstavljajući se talijanaškim pritiscima. Aktivan je u svim zbivanjima šezdesetih godina: pokretanju lista *Il Nazionale*, djelovanju Matice dalmatinske i Narodne štionice u Dubrovniku. Zbog pritisaka autonomnaške birokracije saborski izbori 1864. i općinski 1865. bili su porazni za dubrovačke narodnjake. U tim se okolnostima Pucić više posvetio kulturnoj djelatnosti i izdavanju časopisa *Dubrovnik - Zabavnik Narodne štionice*. Političkim popuštanjem Dvora prema narodnjacima smanjili su se i pritisci, pa je Pucić na izborima 1867. izabran za saborskog zastupnika, a potom i za potpredsjednika Dalmatinskog sabora. S obzirom na tadašnju narodnjačku manjinu na tom položaju nije mogao pridonijeti narodnjačkim ciljevima, pa je ubrzo dao ostavku. Živo je pratio zbivanja u Hrvatskoj, a nakon sklapanja austro-ugarske nagodbe uputio je Hrvatskom saboru tumačenje po kojem nagodba potkrepljuje jedinstvo Trojednice. Austrijska politika u Dalmaciji i njezino tumačenje dualizma donijeli su mu, međutim, nova razoča-

ranja. Unatoč pobjedi na općinskim izborima u Dubrovniku 1869. i osvojenoj saborskoj većini 1870. Zbog nesloge među narodnjacima Niko Veliki se sve više povlačio iz aktivnog političkog djelovanja. U kasnijem hrvatsko-srpskom sukobu nije podržao stavove svoga brata Meda i kruga dubrovačkih slovinaca, ostajući vjeran narodnjaštvu u hrvatskom obliku.

Politički nazori dubrovačkog biskupa i književnika Mata Vodopića tema su četvrtog članka. Život u puku omiljenog svećenika i kasnijeg dubrovačkog biskupa Mata Vodopića predstavlja model kulturno-preporodnog djelovanja kojim se oblikovala čvrsta hrvatska nacionalno-političke svijesti. U svjetlu političkog i nacionalnog sazrijevanja Perić prati okolnosti Vodopićevega života od gimnazijskih dana u Dubrovniku i bogoslovije u Zadru, preko svećeničkog službovanja u brojnim župama svoje dijeceze. Prihvativši zarana ilirsku ideju, surađivao je priložima u *Danici* i *Zori Dalmatinskoj* i oduševljeno pozdravio Jelačićev izbor za bana. Njegov tadašnji svestrani književni i intelektualni interes u krugu dubrovačkih preporoditelja ocrtavaju u svojim djelima Ida Duringsfeld i Ivan Kukuljević. Najkreativnija faza njegova književnog i kulturnog rada započela je župnikovanjem u Gružu 1857. Od 1860. uključio se u rad Narodne stranke i postao njezinim članom, a svoja najbolja prozna djela (*Marija. Povijest konavoska* i *Tužna Jele. Povijest gruška*) objavio je u narodnjačkom časopisu *Dubrovnik - Zabavnik Narodne štionice*. Svojim djelovanjem kao svećenik i književnik promicao je narodnjačke ciljeve: sjedinjenje Trojednice, uvođenje hrvatskog jezika i gospodarski i kulturni napredak svoga kraja. Iako nije aktivno sudjelovao u izravnim političkim borbama, Vodopić je bio vatreni narodnjak, što Perić potkrepljuje citratima iz njegovih dnevnikačkih zapisa u kojima piše o svim aktualnim političkim događajima i brojnim zaprekama koje je bečka vlast postavljala pred hrvatsku politiku u Dalmaciji. Tijekom hrvatsko-srpskog političkog sukoba osamdesetih godina ni Vodopić, poput Nika Pucića, nije pri-

hvatio nadnacionalni program dubrovačkih pokretača *Slovinca*, ali je ipak surađivao u tom časopisu. Zahvaljujući političkim pobjedama narodnjaka, Vodopić je poslije smrti biskupa Zaffrona, inače autonomaša, 1881. bio imenovan dubrovačkim biskupom, što je bilo popraćeno općim oduševljenjem puka. Prateći dalje političke prilike i raskol među narodnjacima, Vodopić se pred kraj života sve više solidarizirao sa skupinom mladih dubrovačkih pravaša okupljenih oko *Crvene Hrvatske* na čelu sa Franom Supilom.

U kontekstu austrijske politike prema Dubrovniku, Perić se bavi posjetima i boravcima austrijskih careva i prijestolonasljednika u Gradu. Na temelju različitih izvora i literature, opisuje pojedinosti vezane za putovanja i boravke članova carske obitelji od 1818. do 1906. Odnos Monarhije prema Dubrovniku postupno se mijenjao tijekom 19. st., tako da su vladarski posjeti bili motivirani i popraćeni donekle različitim političkim okolnostima: od skrušenog mirenja sa sudbinom i dobrodošlice do otvorenog suprotstavljanja. Često su upravo tijekom tih posjeta kulminirale stranačke borbe narodnjaka i autonomaša. Uporni, do duše ugladeni otpor Dubrovčana, poglavito plemstva i starog građanstva, predstavlja ipak konstantu u odnosu dubrovačke javnosti prema Monarhiji i njezinoj dinastiji. Grad je 1818. prvi posjetio Franjo I. s namjerom da pridonese pacifikaciji plemstva i upozna novu stečevinu. Tek dugo nakon njega, 1875., kada je općina već bila u narodnjačkim rukama, Dubrovnik je pohodio Franjo Josip I. Njegov je boravak popraćen brojnim društvenim događajima. Prijestolonasljednik Rudolf boravio je u Gradu više puta, kao i njegov stric nadvojvoda Maksimilijan. Rudolf je 1878. kupio otok Lokrum, na kojemu je boravio gotovo svake godine, o čemu su zabilježene i usmene priče. Kao posljednji predstavnik vladarske kuće, u napetim političkim okolnostima, u Dubrovniku je 1906. boravio i prijestolonasljednik Franjo Ferdinand.

Da raščlani okolnosti i sukobe vezane za podizanje Gundulićeva spomenika, Perić je

morao prikazati uzroke i slijed raskola među narodnjacima i nastanak autonomaško-srpske koalicije. Dugo godina planirano podizanje Gundulićeva spomenika u Dubrovniku pretvorilo se u ključni politički događaj početkom devedesetih godina 19. st. Od prve inicijative 1880. do otkrivanja spomenika 1893. došlo je u Dubrovniku do velikih političkih lomova. U redovima narodnjaka - začetnika ideje o spomeniku - došlo je u tom razdoblju do krize u kojoj se ojačana frakcija (uglavnom skupina intelektualaca oko časopisa *Slovinac*) odvojila i priključila Srpskoj stranci. Ti su se tvorcii "srbokatoličke" ideje povezali s autonomaškom oporbom, i zahvaljujući slabostima i oportunističkim starim narodnjacima, služeći se i izbornim malverzacijama, 1890. uspjeli doći na vlast u dubrovačkoj Općini. Da osnaže svoju ideološku poziciju, podizanje Gundulićeva spomenika, rad hrvatskog kipara Ivana Rendića, kao i cjelokupnu dubrovačku baštinu željeli su prebaciti u kontekst srpske povijesti. Konsolidirani hrvatski narodnjaci, potpomognuti mladom pravaškom skupinom oko Frana Supila i njegove *Crvene Hrvatske*, uspjeli su se suprotstaviti tim nastojanjima. Sukobi su kulminirali pred podizanje spomenika 1893. Odbor za podizanje spomenika, koji je novo općinsko vijeće imenovalo iz redova Srpsko-autonomaške koalicije, odlučio je dati proslavi uglavnom srpsko obilježje, a tako je sastavljen i program svečanosti. To je izazvalo žestoki otpor hrvatskih političkih snaga, koje su i financirale pothvat, pa su se u spor uključile stranačke organizacije Srba i Hrvata na cijelom području Monarhije. Perić sustavno prati polemike srpsko-autonomaškog *Dubrovnika* i Supilove *Crvene Hrvatske* tijekom tih dana. Budući da su najveći dio, više tisuća posjetitelja, činili Hrvati, isforsirano umjetno srpstvo potpuno je zatrto na samom početku velebnе proslave. Proslava 1893. nagovijestila je konsolidaciju hrvatskih političkih snaga u Dubrovniku i pokazala sve slabosti srpsko-autonomaške koalicije.

*Franjo Rački i Dubrovnik* posljednji je Perićev članak u ovoj knjizi. Osnivač i prvi predsjednik JAZU, Rački je svojom dje-

latnošću bio višestruko vezan za Dubrovnik i dubrovačku baštinu. U slijedu djelovanja preporoditelja i iliraca od četrdesetih godina nadalje, Rački je kao predsjednik JAZU shvatio golemi značaj Dubrovnik. Unatoč brojnim administrativnim poteškoćama, planirao je dugoročno arhivsko i povijesno istraživanje. Godine 1868. omogućio je Petru Matkoviću istraživanje dubrovačkih arhivskih dokumenata, a iste je godine i s istim ciljem potaknuo i putovanja Vatroslava Jagića i Đure Daničića. Iduće 1869., na prijedlog Račkoga, u Dubrovniku je boravio Fran Kurelac. Sam Rački je 1873., u sklopu svog istraživačkog putovanja po Dalmaciji, posjetio Dubrovnik i pomno proučavao dokumente u dubrovačkim arhivima. Na temelju izvješća i prepiske Račkog, Perić iznosi niz podataka o njegovom visokom vrednovanju dubrovačke građe i dubrovačke povijesti uopće. Za boravka u Dubrovniku Rački je marljivo skupljao arhivsku građu, a napisao je i u *Vijencu* objavio niz kraćih članaka o dubrovačkoj kulturnoj povijesti. Povezavši se s dubrovačkim intelektualcima, Rački je nakon boravka u Gradu sustavno radio na tome da Akademija nastavi slati svoje suradnike na istraživanje u Dubrovnik. Na znanstveni rad Rački je poticao i mnoge Dubrovčane od kojih su neki, poput Bogišića, M. Pucića, Budmanija i Zore, na njegov zahtjev postali dopisnim i pravim članovima Akademije. Rezultati Račkijevih nastojanja oko skupljanja, obrađivanja i izdavanja dubrovačke književne i arhivske građe očitovali su se u Akademijinim izdanjima *Stari pisci hrvatski*, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* i *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*. Do kraja stoljeća najveći dio edicije *Stari pisci hrvatski* činila su djela dubrovačkih pisaca, a u druge dvije edicije tiskana je također važna dubrovačka građa, knjiga reformacija i statut iz 1272. Rački je u Dubrovniku boravio i prilikom otkrivanja Gundulićeva spomenika 1893., kada je i sam posvjedočio hrvatski duh proslave. Skora smrt svećenika, domoljuba i znanstvenika Franje Račkog 1894. bila je povodom brojnih komemoracija u Dubrov-

niku. *Crvena Hrvatska* pisala je o njegovu golemom značaju u objelodanjivanju dubrovačke baštine, a dubrovački se puk od Račkoga oprostio na svečanim zadušnicama u crkvi Male braće.

U ovim tematskim člancima Perić jasno i koncizno izlaže brojne dosad nesistematizirane činjenice o Dubrovniku i Dubrovčanima u 19. st. i interpretacijski ih postavlja u širi kontekst hrvatske povijesti. Svojtvenom akribijom koristio se brojnim arhivskim i objavljenim izvorima, te starijom i suvremenom periodikom. Objedinjeni u knjizi, njegovi radovi čine nezaobilazno štivo za sve one koje zanima dubrovačko 19. stoljeće, poglavito u svjetlu preporodne i nacionalnointegracijske problematike.

Stjepan Ćosić